

Introducere

Un istoric al traiectoriei spiritismului în societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, precum și a modului în care mediul social și istoric se raportează la acest fenomen este realizat în această lucrare. Prin studierea și înțelegerea unui fenomen aparent marginal dar care suscită atenția și implicarea unor oameni de știință, membri ai elitei românești, suntem puși în fața unei radiografii a preocupărilor, intereselor, manifestărilor istorice și culturale specifice acestei perioade din dezvoltarea României.

Deși nu este un fapt cunoscut, fondatorii științei pe care astăzi o numim psihologie, se sprijină pe mișcarea spiritualistă și în special pe experimentele spiritualiste pentru a-și dezvolta ipotezele și a-și susține experimentele de laborator cu ajutorul instrumentelor inventate și utilizate pentru ședințele spiritiste¹. Sprijinul popular de care se bucură spiritualismul reprezintă pentru psihologii experimentali o sursă de venit vitală, care îi va ajuta să pună la punct primele laboratoare experimentale de psihologie. Astfel, în primii săi ani de existență, laboratorul experimentalist este finanțat de susținătorii spiritualismului care cred că oferă bani pentru experimentele psihice și parapsihice². În unele cazuri este adevărat, dar în altele psihologii profită de această confuzie pentru a primi contribuții importante și pentru a putea să își finanțeze proiectele care nu au neapărat legătură cu spiritualitatea.

Formarea psihologilor români sub îndrumarea unor oameni de știință precum Wilhelm Wundt, Alfred Binet sau Jean-Martin Charcot, ale căror experimente au contact direct cu spiritualismul reprezintă o dovadă a importanței acestui fenomen pentru apariția și fundamentarea psihologiei ca știință în spațiul românesc³.

¹ Jeffrey Andrew Weinstock, *Spectral America. Phantoms and the National Imagination*, Wisconsin, The University of Wisconsin Press, 2004, p. 35.

² K. Danziger, *Constructing the subject: Historical origins of psychological research*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, p. 97.

³ Serge Nicolas, *Histoire de la philosophie en France au XIXe siècle: Naissance de la psychologie spiritualiste*, Paris, Editions L'Harmattan, 2007, p. 43.

Popularitatea spiritismului reprezintă cel mai important factor în dezvoltarea psihiatriei dinamice, deoarece le oferă psihologilor și psihopatologilor noi abordări pentru studierea mentalului. Scrierea automată, una dintre procedurile populare intens utilizate intens de spirițiști, este folosită de psihologi ca o metodă de explorare și studiere a inconștientului, un domeniu necertat și neexplorat până atunci. Un nou instrument de cercetare, care se va dovedi vital pentru investigațiile din domeniul psihologiei experimentale, mediumul, va oferi răspunsuri în ceea ce privește noile modele de înțelegere a minții umane. Sugestia mentală și telepatia au fost primele surse ale cercetării inconștientului din punct de vedere psihologic din Franța.

Conceptele utilizate în studiul timpuriu al fenomenelor spiritiste va continua să influențeze abordarea minții umane de-a lungul secolului al XX-lea. Cercetarea psihică, cunoscută sub numele de metapsihică încearcă să evalueze și lămurească așa-zisele minuni spiritiste cu ajutorul unor măsuri obiective și metode riguroase, în cadrul experimentelor realizate doar în condiții de laborator. Dezvoltarea științei metapsihice la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea se datorează în mare parte interesului față de fenomenele mediematice la care elitele participă. Din punct de vedere istoric, respingerea cercetării psihice ca parte importantă a istoriei psihiatrice se datorează includerii spiritismului în categoria psihopatologiei¹.

Prezenta carte are ca scop analiza fenomenului spiritist așa cum este el prezentat de presa românească începând cu sfârșitul secolului al XIX-lea (mai exact cu anul 1870 în care apar primele referințe la fenomenul spiritist în presă) și până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial. Pentru a realiza această analiză istorică, am făcut un studiu al revistelor și ziarelor care apar în spațiul românesc și care tratează tema spiritistă. Acestea au fost împărțite la rândul lor în două categorii: presa spiritistă și

¹ Institutul Internațional de Metapsihică fondat în 1919 studiază fenomenele paranormale precum ectoplasma, mediumii, transmisiunea gândurilor la distanță. În prima parte a secolului al XX-lea discursul psihiatric încadrează fenomenele spiritiste în domeniul patologiei mentale, fiind văzute ca o boală mentală contagioasă. După 1950 psihiatria începe să fie influențată de descoperirile din cercetările etnografice și transculturale care includ transa în sociologia mentală și culturală a proceselor psihice complexe.

presa cotidiană, în favoarea respectiv împotriva fenomenului spiritist. Analizând atât presa spiritistă cât și presa de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea observăm că fenomenul spiritist este discutat de un număr mare de publicații. Întâlnim puncte de vedere contrastante: cei care cred că spiritismul este ceea ce îi apropie pe oameni de Dumnezeu, și cei care cred că spiritismul este mâna diavolului. Cei care sunt de acord cu o parte din fenomenele spiritiste pe care le consideră adevărate, însă susțin că acestea țin de domeniul metapsihicii și nu au nici o legătură cu spiritismul sunt cea de-a treia categorie care manifestă interes față de fenomenul spiritist.

Cele mai relevante publicații spiritiste care dezbat ședințele spiritiste precum și evenimentele spiritiste relatate de cititori sunt revistele editate de Scarlat Demetrescu și C. Stănulescu. Sunt foarte interesant de remarcate dimensiunile pe care spiritismul le îmbracă în cadrul psihologiei experimentale: astfel, el este scos din sfera ocultistă în care reprezintă un fenomen marginal rușinos pentru cei care aparțin unei anumite confesiuni religioase și este dus către centrul preocupărilor societății secolului al XIX-lea care descoperă psihologia.

Ceea ce face revista lui C. Rădulescu Motru este să plaseze acest fenomen spiritist în cadrul cercetărilor și să îl mute din zona paranormală în zona științifică. E drept că în paginile revistei nu vom găsi relatări despre mese care vorbesc și nici despre morți care comunică cu familiile lor, însă vom găsi expuse majoritatea principiilor pe care spiritismul ca și mișcare religioasă le-a îmbrățișat în secolul XIX-lea.

Revistele spiritiste completează vidul existent în literatura de la începutul secolului al XX-lea și în același timp subliniază importanța și relevanța studiului fenomenului spiritist în cercetarea fenomenelor psihice care provoacă reacții contrastante în Anglia și Franța unde societăți de cercetare psihică conduse de oameni de știință foarte populari se află în lumina reflectoarelor în viața publică și socială. Fenomenul spiritist din România este promovat cel mai bine de revistele spiritiste, precum și de conferințele și evenimentele spiritiste. Revistele spiritiste sunt susținute masiv de contribuțiile abonaților, precum și de sponsorizări substanțiale, lucru care arată interesul crescând acordat fenomenului spiritist. Prezența subiectelor precum magnetismul, hipnoza, iluminarea

spirituală sau telekinezia în ziarele cotidiene mută atenția acordată fenomenului spiritist de la un public nișat către un public din ce în ce mai larg. La această promovare contribuie și membrii comunității religioase, care prin combaterea spiritismului îi creează un loc între subiectele importante de natură religioasă și morală. Interesul acordat fenomenului spiritist la începutul secolului al XX-lea reprezintă nu doar o incursiune în presa și literatura spiritistă de atunci, ci mai ales o radiografie a societății românești de la acea vreme¹.

Prezența spiritismului în presa vremii indică nu numai un interes extrem de activ față de fenomenul în sine, ci și o activitate intensă a societăților spiritiste, la care participă atât persoane credincioase cât și oameni de știință. Reacția bisericii față de spiritism din România este mai virulentă decât în Franța sau Marea Britanie, deoarece spiritismul este inclus direct în categoria credințelor „deșarte” sau a „sectarismului”, ceea ce în alte țări europene nu se întâmplă decât izolat. Din punct de vedere cultural, spiritismul dezvoltă imaginația multor autori care scriu nuvele și cărți cu teme spiritiste, științifico-fantastice. Modalitatea spiritismului de a-și atrage publicul este ceea ce face din spiritism un fenomen social: sentimentul de incluziune cât și răspândirea fenomenului la scară largă ne dovedesc de ce spiritismul merită luat în considerare atunci când vorbim despre presa la cumpăna secolelor XIX-XX.

Rolul fenomenului spiritist este de promotor al ideilor care pătrund în subconștientul colectiv despre existența lucrurilor pe care nu le putem atinge, dar care există. Aceste lucruri includ o plajă largă de concepte, de la existența unui suflet care supraviețuiește morții fizice până la dreptul femeilor de a fi prezente pentru prima dată în societate în rolul de medii. Revoluția spiritistă se amestecă în țări precum Franța, Statele Unite sau Anglia cu concepte deja prezente precum spiritualismul, iluminismul, anarhismul sau arta².

Fenomenul spiritist este destul de răspândit pe teritoriul României, în multe situații găsim și susținători în orașe mici precum Bârlad sau

¹ H. Claude, „Intuitions délirantes, obsessions et syndrome d’action extérieure”, în *L’Encéphale* Nr. 28(1933), p. 350-371.

² GG de Clérambault, A. Brousseau, „La fin d’une voyante. Présentation de malade”, în *Bulletin de la Société Clinique de Médecine Mentale*, Nr. 12(1920), p. 223-230.

Craiova. Acest fapt este posibil datorită comunicării neîncetate dintre grupurile de susținători spiritiști, care participă la conferințe organizate pe teme de spiritualitate, precum și implicării elitelor în difuzarea la nivelul presei a fenomenului spiritist. Spre exemplu, în Craiova, avocatul Ciocazan va ține prelegeri spiritiste atât în cadrul Universității cât și în cadrul altor evenimente din țară, iar în Bârlad profesorul C.K. Nicolau (despre care datele biografice sunt extrem de restrânse, însă care a lăsat moștenire o bibliotecă spiritistă impresionantă prin numărul de subiecte dezbătute precum și prin traducerile articolelor spiritiste care apar) susține publicarea unei reviste pe teme de spiritualitate, în primele luni finanțarea realizându-se exclusiv cu ajutorul veniturilor particulare ale acestuia.

Se poate observa o asemănare între cazul românesc și cel francez, unde elitele sunt cele care ajută la răspândirea acestui fenomen, totuși, o bună parte dintre aceste elite nu are niciun fel de legătură cu fenomenul spiritualist sau o altă formă de credință spirituală: Institutul Metapsihic din Paris în cadrul căruia se vor desfășura cele mai importante și primele experimente cu mediumi și parapsihisti, este fondat în 1919 de către Jean Meyer, un negustor înstărit și un comerciant de vinuri vestit. Astfel, spiritismul se încadrează chiar și în peisaje rurale, restrânse, pentru că difuzarea lui este realizată de persoane care aparțin tuturor categoriilor sociale și profesionale, persoane care trebuie să aibă doar cunoștințe de bază în domeniul spiritualist și evident capitalul necesar pentru a promova acest fenomen.

În cadrul acestei cărți au fost folosite metode și tehnici de cercetare calitativă. Astfel, din cadrul metodelor de cercetare calitativă au fost aplicate cercetarea istoriografică precum și analiza de conținut a documentelor și a revistelor relevante în acest context. Metoda istoriografică se referă la cercetarea istorică și analiza documentelor istorice. În cadrul cercetării istoriografice au fost consultate surse primare (arhivele) cât și surse secundare.

Analiza de conținut a fost folosită în ceea ce privește cercetarea și inspectarea revistelor și ziarelor care discută fenomenul spiritist în perioada menționată. Această metodă ne permite să evaluăm corect impactul fenomenului spiritist asupra presei românești dar și să culegem

informații despre prezența acestui fenomen în cadrul societății românești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Cercetarea surselor istoriografice ne ajută să ne facem o părere despre modul în care istoricii se raportează la acest fenomen¹. Cercetarea istoriografică este crucială în cadrul tezei deoarece ne lămurește în privința unui punct foarte sensibil care îi poate fi imputat spiritismului: lipsa de semnificație din punct de vedere istoric și social. Referințele istorice la fenomenul spiritist ne lămuresc însă și ne oferă o perspectivă integratoare asupra componentei sociale și în cazul anumitor țări precum Statele Unite, chiar politice a fenomenului.

Fără această istoriografie am putea confunda mișcarea socială în care se constituie spiritismul cu manifestările oculte obscure care sunt trecute în revistă de istorici, fără a putea fi analizate din cauza lipsei contingenței istorice și a stabilirii unor conexiuni între aceste manifestări și evenimentele istorice. Analiza istoriografică a spiritismului ne arată numeroase aspecte în care fenomenul spiritist se face remarcant în cadrul societăților occidentale de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. În România analiza istoriografică este mai săracă și incompletă, din pricina lipsei surselor și a distrugerii celor existente în perioada comunistă așa cum vom arăta în capitolul referitor la istoriografia românească.

Prezența unei istoriografii mai bine conturate în cazul celorlalte țări față de cazul României ne ajută să creăm o paralelă între difuzarea spiritismului în cadrul societăților occidentale respectiv în cadrul unei țări din Europa de Est, precum România, unde gradul de alfabetizare și industrializare este mult mai redus. Cu toate acestea, reacțiile pe care fenomenul spiritist le stârnește nu sunt cu nimic mai prejos față de cele din alte țări mai dezvoltate. Elitele românești absorb imediat spiritismul ca o formă de extravaganță fascinantă, iar biserica nu întârzie să își exprime revolta fermă față de răspândirea „epidemie” spiritiste. Analiza de conținut ne arată prezența fenomenului spiritist în cadrul unei diversități impresionante de reviste din domenii precum cel religios, social, politic literar sau psihologic. Mediumii care își fac publicitate în paginile

¹ Arthur Conan Doyle, *The History of Spiritualism*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, p. 69.

unor ziare cotidiene, comunicările spiritiste transcrise integral, traduceriile scrierilor spiritiștilor faimoși din Franța sau Anglia, articolele scrise de preoții și patriarhii români la adresa spiritismului, sunt doar câteva dintre fațetele surprinzătoare pe care le regăsim în presa românească din această perioadă. Fără studierea acestor aspecte studiul fenomenului spiritist ar putea părea ușor deplasat și chiar irelevant, deoarece am pierde una dintre cele mai importante surse dacă nu cea mai importantă sursă despre parcursul acestui fenomen în spațiul românesc.

Capitolul 1

Terminologie

Pentru a înțelege premisele de la care pornește această cercetare, este important să oferim câteva clarificări terminologice, așa cum sunt definiți termenii cei mai uzuali și reprezentativi în cele ce urmează. Clarificările terminologice ne vor ajuta de asemenea să urmărim percepția asupra fenomenului spiritist în timp, precum și diferențele care apar înainte și după perioada comunistă.

Termenul „spiritism” suferă o schimbare interesantă în dicționarele din prima parte a secolului al XX-lea și până în prezent. Astfel, în 1929, spiritismul este definit drept „doctrina celor ce pretind a comunica cu spiritele morților prin mijlocirea unui așa zis mediu”¹. Scepticismul față de termenul „spiritism” transpare și din definiția din 1939 dată de August Scriban: „Doctrina celor ce pretind că evocă spiritele și că comunică cu ele pînă ajutoru unei persoane numite *mediu* (O poveste!)”². Considerat „o poveste” spiritismul continuă să provoace controverse și este privit drept o doctrină și practică superstițioasă, bazată pe credința posibilității de comunicare cu cei morți (prin mijlocirea unui medium)³. După 1947 spiritismul este definit în mare parte drept o practică ocultistă sau în unele cazuri o superstiție. Astfel, în 1986, spiritismul este numit o concepție și practică mistică potrivit căreia s-ar putea comunica cu „spiritele” morților⁴. *Dicționarul explicativ al limbii române* din 1998 oferă o descriere diferită a fenomenului spiritist față de perioada comunistă, în sensul în care este admisă prezența unui medium care intermediază comunicarea

¹ Lazăr Șăineanu, *Dicționar Universal al Limbii Române*, ediția a VI-a, Editura Scrisul Românesc, 1929, p. 278.

² August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Institutul de Arte Grafice „Presă bună”, 1939, p. 324.

³ Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coordonatori), *Dicționarul limbii române literare contemporane*, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1955-1957, p. 450.

⁴ Florin Marcu și Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, Editura Academiei București, 1986, p. 315.